

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
Society of Iranian Archaeology

نخستین

همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران:

”برهمکنش‌های فرهنگی، پیوست و گسست“

به کوشش

سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش
مجید منتظر ظهوری و مرتضی خانی‌پور

انتشارات آریامنا

مجموعه مقاله‌های
نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی
انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

به کوشش
دکتر سیدمهدی موسوی، دکتر شاهین آریامتش
دکتر مجید منتظر ظهوری و دکتر مرتضی خانی‌پور

انتشارات آریامنا

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
Society of Iranian Archaeology

انتشارات آریارمنا

دانشگاه مازندران

موسسه آموزش عالی آریارمنا
گروه نشر و کتابخانه

موسسه آموزش عالی آریارمنا
گروه نشر و کتابخانه

دانشگاه علامه طباطبائی

موسسه باستان‌شناسی

انتشارات آریارمنا

دانشگاه صنعتی خواجه نصیر

دانشگاه بوعلی سینا

دانشگاه خوارزمی

دانشگاه علامه طباطبائی

پژوهشگاه بین‌رشته‌ای

مجموعه مقاله‌های
نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی
انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

به کوشش
دکتر سیدمهدی موسوی، دکتر شاهین آریامنش،
دکتر مجید منتظر ظهوری و دکتر مرتضی خانی‌پور
و همکاری
دکتر جواد حسین‌زاده و دکتر مصطفی ده‌پهلوان

انتشارات آریارمنا

مجموعه مقاله‌های نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

| به کوشش سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش، مجید منتظر ظهوری و مرتضی خانی‌پور |

| چاپ و صحافی: مهرگان | نوبت چاپ: نخست، ۱۳۹۹ | شمارگان: ۱۰۰ نسخه |

| بها: ۱۰۰۰۰۰ تومان |

| تصویر جلد: تخت جمشید |

| تارخا: www.aryaramna.ir |

| نام‌نگار: aryaramna@hotmail.com، info@aryaramna.ir |

| نشانی: تهران، صندوق پستی: ۵۶۹-۱۴۵۱۵ |

| همراه: ۰۹۳۹۵۹۶۹۴۶۶ |

| انتشارات آریارمنا و گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن و انجمن علمی باستان‌شناسی ایران |
| همه حقوق این اثر برای انتشارات آریارمنا و گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن محفوظ است. |
| تکثیر، انتشار، چاپ و بازنویسی این اثر یا بخشی از آن به هر شیوه همچون رونوشت، انتشار الکترونیکی، ضبط و ذخیره روی سی‌دی و چیزهایی از این دست بدون موافقت کتبی و قبلی انتشارات آریارمنا ممنوع است و متخلفان بر پایه قانون «حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» تحت پیگرد قرار خواهند گرفت. |

۲۴

سرشناس سرشناسه عنوان و نام پدیدآور	همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران (نخستین: ۱۳۹۸: تهران): مجموعه مقاله‌های نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران/ به کوشش سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش مجید منتظر ظهوری؛ [برگزارکنندگان] گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن، انجمن علمی باستان‌شناسی ایران؛ مشاوران علمی سیدمنصور سیدسجادی ... [و دیگران].
مشخصات نشر	تهران: آریارمنا، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۶۵۲ ص.
فروست	همایش ۳
شابک	978-622-97183-2-2
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	باستان‌شناسی -- ایران -- کنگره‌ها
موضوع	Archaeology -- Iran -- Congresses
شناسه افزوده	موسوی، سیدمهدی، ۱۳۴۶-، گردآورنده
شناسه افزوده	منتظر ظهوری، مجید، ۱۳۵۹-، گردآورنده
شناسه افزوده	آریامنش، شاهین، ۱۳۶۳-، گردآورنده
شناسه افزوده	خانی‌پور، مرتضی، ۱۳۶۴-، گردآورنده
شناسه افزوده	گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن
شناسه افزوده	انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
رده بندی کنگره	DSR۴۴:
رده بندی دیویی	۹۵۵/۰۰۴۳:
شماره کتابشناسی ملی	۷۳۶۲۰۸۲:
وضعیت رکورد	فیا:

انتشارات آریارنا

انتشارات آریارنا بر آن است تا کتاب‌های ارزندهٔ تألیفی و ترجمه‌ای پژوهشگران ایرانی یا نیرانی را در زمینه‌های گوناگون ایران‌شناسی همچون باستان‌شناسی، تاریخ، فرهنگ و زبان‌های باستانی منتشر کند، کتاب‌هایی که برای شناخت تاریخ و فرهنگ گرانسنگ و ورجاوند ایران بسیار ارزشمند باشند. با توجه به پیوندها و ریشه‌های ژرف و عمیق فرهنگی میان ایران و جهان بشکوه ایرانی که از سده‌ها بلکه هزاره‌های دور و دراز برجا بوده است و در دهه‌های اخیر تلاش دشمنان بر آن بوده تا این پیوندهای ژرف را بگسلند و ریشه‌های عمیق را با تیشه برکنند، ایران فرهنگی که دل و دین به آن سپرده‌ایم از چشم دست‌اندرکاران انتشارات آریارنا دور نمانده و چاپ کتاب‌های پژوهشی و ترجمه‌ای ارزنده دربارهٔ جهان ایرانی یا ایران فرهنگی از اولویت‌های انتشارات آریارنا است؛ باشد که از این راه پیوندهایمان پیوسته‌تر و ریشه‌هایمان ژرف‌تر شود. کتاب‌های انتشارات آریارنا پیشکشی ناچیز است به ایرانیان، ایرانی‌تباران، ایران‌دوستان و همهٔ مردمان جهان ایرانی که ایران و جهان ایرانی را از جان دوست‌تر می‌دارند.

مدیر

دکتر شاهین آریامنش

| گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن |

مشاوران علمی

| دکتر سیدمنصور سیدسجادی (مؤسسهٔ ایزمتو ایتالیا) | استاد اسماعیل یغمایی (سازمان میراث فرهنگی کشور) | دکتر سیدمهدی موسوی (دانشگاه تربیت مدرس) | دکتر محمدابراهیم زارعی (دانشگاه بوعلی سینا همدان) | دکتر سجاد علی بیگی (دانشگاه رازی، کرمانشاه) | دکتر حمیدرضا ولی‌پور (دانشگاه شهید بهشتی) | دکتر سعید امیرحاجلو (دانشگاه جیرفت) | دکتر سیروس نصراله‌زاده (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) | دکتر رضا مهرآفرین (دانشگاه مازندران) | دکتر فرزانه گشتاسب (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) | هوشنگ رستمی (گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن) |

فهرست

سخن دبیر علمی همایش | سیدمهدی موسوی

۹

مقاله‌های فارسی

- ارزیابی و تحلیل نظریه‌های نوسنگی شدن در ایران | سیدکمال اسدی اجایی و رحمت عباس‌نژاد سرستی ۱۳
تپه ماچلک؛ محوطه‌ای نویافته از دوران نوسنگی باسفال در دشت گرگان | حبیب‌اله رضایی و سیدمقداد
میرموسوی ۳۷
- نقش استحاله سنگ مس در فلات مرکزی ایران در نیمه هزاره پنجم پم در برهم‌کنش‌های منطقه‌ای | رحمت
عباس‌نژاد سرستی ۴۹
- برهم‌کنش جوامع مس‌وسنگ چهارمحال و بختیاری با مناطق هم‌جوار | مهدی علیرضازاده نودهی، محمود
حیدریان و علیرضا خسروزاده ۶۹
- الگوهای استقرار محوطه‌های مس‌وسنگ میانی در زاگرس مرتفع: نمونه موردی بخش لاران، استان
چهارمحال و بختیاری | محسن حیدری دستنایی و علی‌اصغر نوروزی ۸۹
- تپه قلعه‌خرابه ازنا شاهدهی بر حضور جوامعی از مس‌سنگی جدید تا دوران اسلامی در شرق زاگرس مرکزی |
بهزاد حسینی سرپیشه ۱۰۱
- بررسی تحولات عصر مفرغ سیستان و برهکنش‌های فرهنگی آن با مناطق دیگر | جواد علایی مقدم، رضا
مهرآفرین و سیدرسول موسوی حاجی ۱۳۱
- معرفی و تحلیل مجموعه نقش‌های صخره‌ای نویافته در اطراف روستاهای چلمبر، لک و شورجه در شهرستان
بوین‌زهر، استان قزوین | ناصر امینی‌خواه، فرزاد مافی و فرهاد فتاحی ۱۴۷
- عصر آهن قدیم در شرق ایران | علی‌اکبر وحدتی ۱۶۵
- برهمکنش خدایان آب‌وهوای اورارتویی و خاور نزدیک باستان | مریم دارا ۲۲۱
- بازنمایی فرة شاهانه (فرّ کیانی) در هنر ایران باستان، میراثی از سنت‌های هنری میان‌رودان | مریم کشمیری ۲۳۱
- پایه‌ستون محوطه تل دروازه جلوذر، سرنخی از یک بنای ستوندار هخامنشی در ارسنجان | ابراهیم روستایی
فارسی و بهزاد حسینی سرپیشه ۲۵۷

- معرفی، مطالعه و تحلیل گل مهرهای به‌دست‌آمده از بررسی تل گردوها، شهرستان اقلید، استان فارس | حامد مولایی کردشولی و علیرضا جعفری‌زند ۲۷۱
- شواهد باستان‌شناختی کشمکش ساسانیان و رومیان در قلعه بازیان سلیمانیه | بریار سان‌احمد و اسماعیل سلیمی ۲۸۷
- بررسی باستان‌شناختی بخشی از محور ارتباطی خوزستان به غرب ایران در دوره ساسانی و سده‌های آغازین اسلامی: «تنگ سی‌پله» در استان لرستان | جواد نیستانی و یونس یوسف‌وند ۳۰۵
- مطالعه قلاع قرون میانی اسلامی خراسان جنوبی؛ مطالعه موردی قلعه‌کوه فردوس | محمد فرجامی و علی‌اصغر محمودی‌نسب ۳۲۳
- محله قُمادین در شهر اسلامی جیرفت و مسئله بازرگانی دوربُرد | سعید امیرحاجلو ۳۴۳
- ارزیابی تشابهات بین فرهنگی ایران و سوریه بر مبنای مطالعات سفال‌های قرون میانی اسلامی | حسین صدیقیان و مجید منتظر ظهوری ۳۶۵
- نویافته‌های کاشی زرین‌فام قلعه دختر شهر کرمان | رضا ریاحیان‌گهرتی ۳۸۷
- معرفی و تحلیل نقش‌های هندسی یافته‌های گچی دوران اسلامی مکشوفه از محوطه شاه‌نشین فریم مازندران | هانیه حسین‌نیا، حسن هاشمی زرج‌آباد، سیدرسول موسوی حاجی، مهدی عابدینی ۴۰۳
- مقایسه ساختاری قمه قفقازی (کیندجال) و ایرانی در عصر صفوی بر مبنای مجموعه موزه‌های بنیاد مستضعفان | مجید حاجی‌تبار و میترا حاجی ۴۱۳

مقاله‌های انگلیسی

- Common Features of Nakhchivan and Urmia Basin Neolithic Culture | Zeyneb Guliyeva 29**
- Nakhchivan Branch of Azerbaijani National Academy of Sciences | Veli Bakhshaliyev 43**
- Relations of The Gizgala Painted Pottery with Urmia Basin | Turan Hashimova 59**
- Relations of Middle Bronze Age Painted Pottery Culture of Nakhchivan with the Urmia Basin | Fizza Gulieva 69**
- Iron Age short bronze sword in Iran, Mesopotamia and around the Persian Gulf: an analysis of the dispersion and evolution | Narges Bayani 77**
- Monuments and Memory at Pasargadae | Jacob Marc Stavis 107**
- Glazed Parthian Pottery as luxury Goods from a Roman Fortress on the Middle Euphrates' area during the II-III cent. AD. | Giacomo M. Tabita 135**
- Life on the Great Wall of Gorgan: excavations of Sasanian barracks in Fort 2 | Eberhard W. Sauer, Jebrael Nokandeh and Hamid Omrani Rekavandi 155**
- Lost and Found: The Tiles of the Pir-i Bakran Mausoleum (1298-1313, Linjan, Isfahan) | Ana Marija Grbanovic 167**

سخن دبیر علمی همایش

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

نخستین همایش بین‌المللی دوسالانه انجمن علمی باستان‌شناسی ایران با موضوع برهم‌کنش‌های فرهنگی ایران و سرزمین‌های همجوار، با تولیت انجمن علمی باستان‌شناسی ایران و مشارکت و همکاری دانشگاه‌های مختلف؛ مراکز پژوهشی نظیر پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری؛ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛ پژوهشگاه باستان‌شناسی و دیگر مراکز علمی-فرهنگی شکل گرفت. انجمن علمی باستان‌شناسی ایران براساس اهداف و وظایفی که در اساسنامه مشخص شده است، برنامه‌های مختلفی را در راستای اعتلای علم باستان‌شناسی در کشور دنبال می‌کند که برگزاری نشست‌ها و همایش‌های علمی در سطح ملی و بین‌المللی از جمله آنها به شمار می‌رود. هیئت مدیره انجمن، علاوه بر تلاش‌های جاری در زمینه توسعه و ترویج دانش باستان‌شناسی، یکی از اهداف بلندی که به دنبال تحقق آن است، تأثیرگذاری یافته‌های این علم بر رفتارهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه است. بی‌شک آگاهی آحاد مردم، اعم از پیر، جوان و به‌ویژه نوجوانان از پیشینه و هویت تاریخی خویش، در تقویت اعتماد به نفس، تصحیح رفتارها و هنجارهای جاری جامعه، تقویت اتحاد و انسجام ملی تأثیر شگرفی خواهد گذاشت. بر همین اساس شناخت و آگاهی مردم ما از ریشه و پیشینه مشترک و روابط عمیق تاریخی ملت ایران با مردمانی که در حوزه ایران فرهنگی می‌زیند، در برقراری صلح و آرامش، کاستن از تنش‌ها و تداوم دوستی‌ها تأثیر بسزایی خواهد داشت. گذشته درخشان و غنای فرهنگ و تمدنی که امروز بدان می‌بالیم، حاصل

برهم‌کنش‌هایی است که در درازنای تاریخ میان ساکنان این سرزمین و مردمان سرزمین‌های همجوار شکل گرفته است. از این رو بایسته است به مدد دانش باستان‌شناسی بر پیوندهای عمیقی که میان نیاکان ما و مردمان هم‌عصرشان در سرزمین‌های پیرامونی برقرار بود، آگاهی یابیم و در زمانه‌ای که برخی بر طبل جدایی‌ها و فاصله میان ملتها می‌کوبند، پیوندهامان را عمیق‌تر و دوستی‌هامان را پایدارتر سازیم تا جهانی پر از آرامش برای همگان فراهم سازیم. بر همین اساس، هدف غایی‌کنگره حاضر شناخت عمیق‌تر نسبت به برهم‌کنش‌های فرهنگی ایرانیان با ساکنان سرزمین‌های پیرامونی در طول تاریخ و انجام تبادلات علمی میان باستان‌شناسان ایرانی و هم‌تایان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. به‌رغم مشترکات دیرینه فرهنگی و تمدنی، متأسفانه حضور باستان‌شناسان ایرانی در پژوهش‌های باستان‌شناسی کشورهای حوزه ایران فرهنگی صفر است. امید آن داریم پیامد این رویداد خجسته، افزونی شناخت متخصصان و پژوهشگران از ظرفیت‌های موجود منطقه‌ای و همکاری‌های نزدیک در فعالیت‌های میدانی در حوزه‌های مشترک و مورد علاقه طرفین در آینده نزدیک باشد.

سیدمهدی موسوی کوهپیر

رییس هیئت مدیره

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

مقایسه ساختاری قمه قفقازی (کیندجال) و ایرانی در عصر صفوی بر مبنای مجموعه موزه‌های بنیاد مستضعفان

مجید حاجی تبار* و میترا حاجی**

* دکتری باستان‌شناسی و کارشناس مؤسسه فرهنگی موزه‌های بنیاد

** کارشناس ارشد تاریخ و کارشناس مؤسسه فرهنگی موزه‌های بنیاد

چکیده

شاه عباس صفوی (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق) با تغییر کادر ثابت سپاهیان از سران قزلباش به غلامان گرجی، ارمنی، چرکسی و قفقازی، کیندجال را وارد ارتش ایران کرده و بعد از مدتی در شهرهای ایران به خصوص اصفهان و مشهد و مراغه با نام قمه شبیه‌سازی شد. بهترین کیندجال‌ها مربوط به قفقاز، داغستان و ارمنستان با تیغه پهن دو لبه کوتاه و مستقیم با زبانه کامل است. این پژوهش با بررسی عینی مجموعه‌ای متشکل از هشت قمه قفقازی (کیندجال) و شش قمه ایرانی موجود در موزه‌های بنیاد مستضعفان به دنبال مقایسه ساختاری آنها با استناد به منابع کتابخانه‌ای است. ویژگی‌های فنی و ساختاری، حوزه‌های فرهنگی و جغرافیایی، بازه زمانی، عوامل مؤثر بر نفوذ کیندجال و فرآیند تولید در ایران از جمله جستارهای تحقیق است. برآیند پژوهش نشان می‌دهد غالب تیغه‌های کیندجال از فولاد معمولی با نام سازنده بوده و نقشمایه‌ها با فن قلمزنی و سیاه‌قلم، نشانه‌های ملی و قومی را بر خود دارد. دسته از شاخ بوفالو، عاج شیر ماهی و فیل و نقره قلمزنی شده یا طلاکوب به نقش گل و برگ مزین بوده و غلاف با مفتول‌های زرین و سیمین و نگین‌های گرانها تزئین شده است. قمه ایرانی مانند کیندجال تیغه پهن، مستقیم، دولبه و نوک‌تیز و بلند از فولاد معمولی دارد. دسته از شاخ سیاه، چوب، عاج و

غلاف از دو تکه چوب با روکش چرم ساغری یا ساده تشکیل شده است. قمه‌های ایرانی در مقایسه با کیندجال تزیینات کمتری داشته و از ویژگی‌های محلی و بومی برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: کیندجال، قمه ایرانی، عصر صفوی، مجموعه موزه‌های بنیاد مستضعفان

مقدمه

عامل اصلی پیروزی و تشکیل حکومت صفویه قشون ترکان قزلباش بوده که همه امور و مقامات کشوری و املاک را تصاحب کرده و تعادل اقتصادی و نظامی جامعه را بر هم زدند. رقابت اقوام مختلف قزلباش برای کسب تیول‌ها و املاک بیشتر سبب تنش و هرج و مرج جامعه شد. در این اوضاع شاه عباس (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق) به پادشاهی رسیده و کاهش قدرت قزلباش‌ها را برای بقاء و تثبیت حکومت خویش لازم دید. با تسخیر گرجستان و آشنایی با خصایص آنها به فکر تشکیل سپاهی مطیع و متشکل از غلامان گرجی و ارمنی برای تقلیل نفوذ قزلباشان افتاد (پیشگاهی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۵ و معطوفی، ۱۳۸۲: ۶۵۸). گرجیان تازه‌مسلمان معروف به غلامان خاصه ارزش‌های نظامی خود را نشان داده (شاردن، ۱۳۷۴: ۲۱۲) و قوللرهای سواره نظام غالباً از اقوام گرجی و چرکسی بوده است (معطوفی، ۱۳۸۲: ۶۵۹ و دل‌واله، ۱۳۹۰: ۶۹۶). نهاد نظامی از ساختار قبیله‌ای به ارتش جدید یا شاهی بدل شد (ثواب، ۱۳۹۱: ۶۴) و با ورود اقوام قفقازی از جمله چرکسی، گرجی، لژگی و ارمنی ترکیب سیاسی و اجتماعی و نظام دیوانسالاری تغییر کرده و نیروی سوم شکل گرفت (پناهی، ۱۳۹۴: ۵۶-۵۷). نیروی مؤتلفه نوین که وابسته به شاه بوده و حمایت و وفاداری را سرلوحه برنامه خود قرار داده (مهمان نواز و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷۹ و غلامی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۰) و توانسته بود قدرت قبیله‌ای قزلباشان را به کنترل درآورد (نویدی، ۱۳۸۶: ۱۰۳). غلامان شریفه خاصه به‌طور رسمی به خدمت گرفته شده (قمی، ۱۳۶۹: ۶۰) و مقام‌های دولتی به آنان واگذار شد (سیوری، ۱۳۷۲: ۱۶۸ و مینورسکی، ۱۳۶۸: ۷۷).

با ورود سربازان گرجی و قفقازی، سلاح بومی آنان وارد ارتش ایران شده (Moshtagh, 2008: 47 khorasani, 2008: 47 و ثواب، ۱۳۹۱: ۶۵) و قمه قفقازی یا کیندجال ویژه مردم چرکس و گرجی و قفقاز در سپاه صفوی به‌کار گرفته شد (ذکاء، ۱۳۵۰: ۱۹۸). ورود و نفوذ این نیروها به ارتش ایران زمینه آشنایی ایرانیان با این سلاح را فراهم کرده و ساخت آن را رونق بخشید و در بسیاری از شهرهای ایران به‌خصوص اصفهان با نام قمه رایج شد، که از نمونه‌های تولیدی در مراغه بهتر است

(تحویلدار اصفهانی، ۱۳۸۸: ۱۲۸). قمه ایرانی گونه‌ای جنگ‌افزار به شکل شمشیر کوتاه راست با تیغه دو دمه، شیاردار (ذکاء، ۱۳۵۰: ۱۹۹) و مشابه کیندجال که تیغه راست بداشته است ولی باین‌حال بهترین نمونه‌های آهنین و فولادین همچنان از قفقاز وارد ایران می‌شده است (مشتاق خراسانی، ۱۳۸۸: ۵۹).

هدف اصلی این تحقیق شناخت تأثیر اصلاحات نظامی شاه عباس بر ساختار قشون و تشکیل نیروهای موسوم به سپاه سوم و ورود آلات رزم جدید به ایران از جمله قمه قفقازی موسوم به کیندجال است. به این بهانه ویژگی فنی، تزینی و ساختاری آن بررسی شده و تفاوت‌ها و شباهت‌های آن با قمه ایرانی بحث و بررسی شده است. از آنجاکه نمونه قابل اعتمادی از عصر صفویه برجای نمانده و غالب قمه‌های قفقازی و ایرانی موجود مربوط به عصر قاجار با ویژگی‌های ساختاری و تزینی مشابه است، در این تحقیق هشت قمه قفقازی و شش قمه ایرانی مبنای مطالعه قرار گرفته که در موزه‌های بنیاد مستضعفان وجود دارد و براساس آن مقایسه‌ای از ساختار تزینی و فنی کیندجال و قمه ارانه خواهد شد. بیشتر اطلاعات مربوط به کیندجال و قمه عصر صفوی از منابع مکتوب و سفرنامه کسب شده است و محققان و سفرنامه‌نویسان با توصیف شرایط سیاسی و اجتماعی از کیندجال و قمه و ویژگی‌های ساختاری و تزینی آن سخن گفته‌اند. رزم‌افزاری که شواهد و مدارک نشان می‌دهد در قفقاز و ایران علاوه بر کارکرد اصلی برای رزم و شکار در مراسم آیینی و اجتماعی و نمایش‌های اعتقادی استفاده شده است. ساختار و ویژگی‌های فنی آن با نمونه‌های قدیم‌تر قابل قیاس است. در این مقاله سعی شده کارکردهای غیررزمی و پیشینه ساخت بحث و بررسی و تحلیل شود.

تاریخچه مختصر از دوره شاه عباس صفوی (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق)

در اواخر حکمرانی محمدمیرزا معروف به خدابنده (۹۸۵-۹۹۶ ه.ق) پدر شاه عباس (۹۹۶-۱۰۳۸ ه.ق) آتش اختلاف بالا گرفته و استقلال و موجودیت ایران به خطر افتاد (کجباف، ۱۳۸۵: ۳۲) و دولت عثمانی از غرب و ازبکان از شرق ایران را مورد تعرض قرار دادند (اشراقی، ۱۳۸۷: ۱۱۹). عباس میرزا با کمک سران قزلباش (کجباف، ۱۳۸۵: ۳۲) و یاری علیقلی استاجلو بر اریکه قدرت نشست (اشراقی، ۱۳۸۷: ۱۱۹). شاه عباس در طول چهل و یک سال حکومت امنیت نسبی در داخل و مرزها به‌وجود آورد و اوضاع داخلی را سامان داده (موسوی‌نیاء، ۱۳۹۵: ۱۳۹) وزیر فشار عثمانیان و اشغال بخشی از ایران با آنان صلح کرده تا با فراغ‌بال و آسوده در جبهه شرقی ازبکان را از مرزها خارج سازد (کجباف، ۱۳۸۵: ۳۲). براساس معاهده صلح استانبول، گرجستان و ولایات غنی

در غرب ایران، مصلحتی به عثمانیان واگذار شد (موسوی‌نیا، ۱۳۹۵: ۱۳۹ و کجباف، ۱۳۸۵: ۳۳) تا بعدها با کسب قدرت آنان را از ایران بیرون رانده و مرزهای پیشین را در غرب احیاء کند (موسوی‌نیا، ۱۳۹۵: ۱۳۹). شاه عباس با تجدید نظر در سپاه و کاهش قدرت قزلباش‌ها و تجهیز ارتش به سلاح گرم از سال ۱۰۱۱ تا ۱۰۳۴ مناطقی از قفقاز را تصرف کرد (اشراقی، ۱۳۸۷: ۱۱۹). قفقاز در شمال غرب فلات ایران همواره در تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران نقش مهم ایفاء کرده و در این دوره شاه عباس به بهانه دستیابی به غنایم درصدد اعاده حاکمیت بر آن برآمد. قفقاز منبع اصلی تأمین غلام و کنیز از میان گرجیان، ارمنه و چرکس‌ها بوده است (آهنگران، ۱۳۸۹: ۲ و ۳). حملات مکرر شاه عباس به گرجستان و ارمنستان در سال‌های ۱۰۱۲ تا ۱۰۲۱ هجری و اسارت تعداد زیادی از آنان از یک سو (کجباف، ۱۳۸۵: ۳۴) و نفوذ و دسایس سران قزلباش از سوی دیگر، شاه عباس را مصمم به ایجاد اصلاحات در سپاه ساخته (معطوفی، ۱۳۸۲: ۶۵۸) و سپاه جدید یا شاهی برای تحکیم قدرت شاهی (ثواقب، ۱۳۹۱: ۶۶) از میان غلامان گرجی، چرکسی و ارمنی شکل گرفت و دستاورد مطلوبی برای تقویت حکومت صفویه به همراه داشت (سیوری، ۱۳۸۰: ۸).

قمه قفقازی یا کیندجال (ساختار، تزیینات، کارکرد و پیشینه)

در میان انواع جنگ‌افزارهای عصر صفوی، نوعی شمشیر کوتاه با تیغه پهن دو دمه به نام کیندجال با ورود سربازان قفقازی در قالب ارتش سوم شاه عباس وارد سپاه ایران شد. تیغه آن غالباً از فولاد معمولی با نام سازنده بوده است. نمونه‌های بدون مهر یا دو مهر سازنده بر تیغه و غلاف یا دسته کیندجال نیز مشاهده شده است. نام هنرمند بر غلاف به شیوه قلمزنی و یا بر دسته عاج به روش طلاکوب حک شده و یا روی تیغه به روش تیزآب آمده است. بر تیغه، غلاف یا دسته به شیوه طلاکوب یا قلمزنی، نقوشی با مضامین هندسی، گیاهی، کتیبه‌ای، پرنده و حیوان نقش شده است. غلاف کیندجال از دو تکه چوب به هم چسبیده با روکشی از چرم، استخوان، عاج شیرماهی، عاج فیل، نقره قلمزنی یا سیاه قلم تشکیل شده و به نقش گل و برگ مزین است. غالباً یک روی غلاف با نقره یا فلزات دیگر و نقوش گل و برگ تزیین و یا از پارچه جیر استفاده شده است (طرح ۱). برخی از کیندجال‌ها، فضایی در غلاف برای جانمایی چاقویی کوچک دارند (تصویر ۱).

طرح ۱. نمونه تیغه و غلاف کیندجال (نگارندگان)؛ تصویر ۱. غلاف چرمی با فضای چاقوی کوچک (موزه‌های بنیاد به شماره ۳۰۳۰۰)

نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران ♦ ۴۱۷

سر غلاف و گیره دسته به شیوه قلمزنی با نقش گل و برگ تزئین شده است. در انتهای غلاف زانده‌ای به نام کفشک طراحی شده که در بیشتر کیندجال‌ها به شکل کروی ساخته و پرداخته شده و غالباً مزین به نقوش هندسی و گیاهی است. زیر کفشک غلاف سیم پیچی تزئینی بسته به طول غلاف، بین ۱/۵ تا ۸ سانتی‌متر طراحی شده است (تصویر ۲).

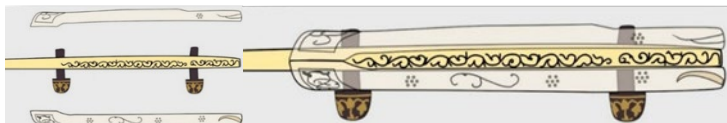
تصویر ۲. کفشک و سیم‌پیچ نقره‌ای انتهای غلاف (موزه‌های بنیاد، به شماره ۳۰۳۰۵)

تیغه کیندجال با زبانه کامل با دو ورقه تزئینی در طرفین دسته به شکلی زیبا پوشش یافته است (تصویر ۳).

تصویر ۳. زبانه کیندجال در انتهای دسته (موزه بنیاد به شماره ۳۰۳۰۳)

روکش دسته با شاخ سیاه بوفالو، عاج شیرماهی، عاج فیل، نقره قلمزنی و یا طلاکوب روی عاج به نقشمایه‌های گل و برگ مزین است. در دو طرف دسته آهنک^۱ از فلز با قلمزنی به شکل گل و برگ تزئین شده است. روی دسته کیندجال برای اتصال بخش عاج یا شاخ به دسته از میخ استفاده شده که معمولاً در طرف دیگر با استفاده از گل میخ نقره‌ای با تزئینات ملیله‌کاری و یا آب طلا مزین به نقش گل و برگ است (طرح ۲).

طرح ۲. دسته کیندجال با گل میخ مزین

کیندجال در قفقاز عضو جدایی‌ناپذیر مردان بوده و برای مقاصد مختلفی چون رزم و شکار، چاقو، تیشه، برش کاغذ، لوازم جانبی رقص استفاده شده و تصاویری از قرن ۱۹ میلادی، مردان قفقازی را با لباس محلی و کیندجال به کمر به صورت مورب نشان می‌دهد (تصویر ۴).

^۱Ahanak

تصویر ۴. بزرگان داغستانی با کیندجال بر کمر (مک کین ، ۱۳۷۰)؛ خانواده گرجی با کیندجال بر کمر (غایبا ۱۳۸۰)

کیندجال از عالی‌ترین سلاح تهاجمی و تدافعی قفقاز به‌طور قطع در دستان کسانی است که طریقه استفاده از آن را می‌دانستند و سلاحی فوق‌العاده خطرناک و با جراحات کشنده بوده است. سلاحی که در نقاط مختلف به اسامی چون خنجلی (گرجستان و داغستان) و شالنا (چچن و انگوشتیا) و کمه یا قمه (چرکس و اوستیا) نامیده شده و محبوب مردم بوده و یک مرد جنگجو همواره کیندجال همراه داشته است. صاحب کیندجال برای نمایش آرزوهای خویش آن را برابر گلو و دهان و صورت قرار داده و با نهایت مهارت رقص آکروباتیک را با پشتک و شیرجه بدون خراش و جراحت انجام می‌داد (تصویر ۵)، رقصی که همچنان در سرزمین‌های قفقاز به عنوان یک سنت دیرینه پاسداشته و اجرا می‌شود (تصویر ۶).

تصویر ۵. سرباز قزاق در حال نمایش رقص با کیندجال؛ تصویر ۶. رقص مردان جنگجوی قفقازی با کیندجال

(<http://atkinson-swords.com/kindjal>)

کیندجال برای جنگجوی قفقازی نماد قهرمانی و کرامت و دارایی باارزش محسوب شده و شکل پهن آن با تزیینات زیاد به همان اندازه نیز مرگبار بوده است. از رسوم جالب در قفقاز استفاده نمادین از کیندجال در روابط پیش از ازدواج است و برای این امر کیندجال میان آنها قرار گرفته تا قانون منع حاکم شده و چنانچه این قانون نقض شود، مرتکب آن به مرگ محکوم خواهد شد. سلاحی که برای

تکمیل و تزئین به کوباچه در داغستان فرستاده شده و در آنجا مراحل نهایی برای استفاده ساخته و پرداخته می‌شد. شکل سلاح به زیفوس^۱ یونان باستان و کلادیوس^۲ رومی شباهت دارد و به‌عنوان سلاح ثانوی از دوران باستان در قفقاز استفاده شده و تصور می‌رود از آنها سرچشمه گرفته است. زیفوس شمشیر کوتاه مستقیم و دولبه با دسته از عصر آهن در یونان که به‌عنوان سلاح ثانوی در میدان جنگ به همراه زوبین و نیزه و سپر به‌کارگرفته شده است. تیغه آن به‌طور معمول ۴۵ تا ۶۰ سانتی‌متر طول و گاه میانه تیغه برآمده و حمایتی زیر بازوی چپ آویزان است (تصویر ۷). واژه‌ای که هومر برای شمشیر به‌کار برده و نوک تیزی دارد (Stone, 1999).

تصویر ۷. نمونه‌ای از زیفوس یونانی؛ گلدان منقوش به نقش آکتئون با زیفوس در دست متعلق به حدود ۳۹۰ پم

کلادیوس واژه‌ای لاتین برای شمشیری بوده که سربازان روم باستان از آن استفاده کرده و به شمشیر یونانی زیفوس شباهت دارد و از سده سوم پم از این گونه شمشیرها استفاده شده است (Penrose, 2008: 121). تصور بر این است که کلادیوس یک واژه برگرفته از سلتی در لاتین و مشتق از واژه باستانی kladimos یا kladios بوده (McCone, 2006: 106) و جایگزین سلاح رومی پیشین شده و براساس طرح زیفوس یونانی ساخته شده است (Quesada, 1997: 261). شمشیر کوتا با تیغه پهن به‌عنوان اسلحه کم‌ری در جنگ‌های نزدیک همراه تجهیزاتاتی چون سپر، زوبین به‌کار می‌رفته است (تصویر ۸)

تصویر ۸. نمونه‌ای از کلادیوس با غلاف و تیغه تزئینی و زنجیر آویز

¹ Xiphos

² Gladius

ساختار و تزئینات کیندجال‌های موزه‌های بنیاد مستضعفان

در گنجینه مؤسسه فرهنگی موزه‌های بنیاد مستضعفان هشت نمونه کیندجال وجود دارد که همگی متعلق به قرن نوزده میلادی در داغستان و گرجستان بوده و تیغه تمامی آنها از فولاد معمولی است. ویژگی ساختاری و تزئینی آنها به شرح ذیل به شناخت بهتر و دقیق‌تر این نوع سلاح که در ایران کمتر به آن عنایت شده کمک خواهد کرد.

۱. کیندجال شماره ثبت ۳۰۲۹۶-م موزه‌های بنیاد به طول کلی ۶۵، طول تیغه ۴۸/۵، و پهنای تیغه در ابتدا ۴/۷ و در وسط ۴/۵ سانتی‌متر است. روی تیغه ناوی در طول از ابتدای دسته به طول ۳۴/۴۰ در یک طرف و ۳۴/۵ روی دیگر کشیده شده است. ناو در ابتدای تیغه عمیق‌تر و نزدیک به رأس از عمق آن کاسته می‌شود. در یک طرف تیغه به موازات ناوه نام عثمان به خط روسی آمده و دو نقش عقاب با بال‌های گشوده در طرفین به صورت معکوس حکاکی شده است. نقشمایه عقاب به دلیل داشتن ظاهری پرمصلابت و فیزیکی قدرتمند در نظام‌های پیش‌ازتاریخ موجودی ایزدی و در خور پرستش بوده و معنای رمزی و نمادین آن عموماً در همه نقاط یکسان است (حدیدی، ۱۳۸۸: ۱). عقاب در قفقاز برای شکار اهمیت داشته و ساخت سلاح با این نقش متأثر از باور و اعتقاد و نماد قدرت و مردانگی و شجاعت بوده است. دسته با روکشی از شاخ سیاه بوفالو دارای یک نقطه تیز در بالا و دو گوشه بوده و شاخ‌ها با استفاده از سه عدد میخ نقره‌ای متصل شده که دو گل میخ گرد و گل میخ میانی به صورت اشک به‌شیوه قلمزنی تزئین شده است. آهنک دسته از آهن با نقره‌کوبی برجسته دارای سه سنگ گارنت است (تصویر ۹).

تصویر ۹. جزئیات تیغه، غلاف، دسته کیندجال شماره ۳۰۲۹۶ موزه‌های بنیاد

غلاف از دو تکه چوب که با سریشم به هم متصل شده و در یک رو با روکش چرم ساغری و در طرف دیگر چرم ساده پوشش یافته است. قسمت پایینی پشت غلاف با تکه فلز نقره مستطیل برای استحکام نصب و روی آن با خطوط تزئینی طراحی شده است. قسمت انتهایی غلاف از نقره قلمزنی و سیاه قلم تزئین شده و در رأس آن قبه کروی شکل مخصوص کیندجال‌های قفقازی قرار دارد و زیر آن به

طول ۵/۵ سانتی متر سیم‌پیچی از نقره شده است. باندی فلزی از نقره به دور غلاف در نزدیکی دهانه آن حلقه زده و دو سر این باند، حلقه‌ای را در یک سو ایجاد می‌کند و این حلقه برای رد کردن تسمه‌ای چرمی است که کیندجال بتواند از شال یا کمر بند آویخته شود. همان‌طور که در نمونه قمه‌های ایرانی نیز این سیستم مشابه را می‌توان مشاهده کرد.

۲. کیندجال به شماره ثبت ۳۰۳۰۰-م موزه‌های بنیاد به طول ۵۶ با غلاف و ۵۳ بدون غلاف و طول قبضه ۱۳/۳ و طول تیغه ۴۰/۲ سانتی متر است. بند چرمی آویز غلاف به سبک کوباجی در داغستان است (تصویر ۱۰).

تصویر ۱۰. جزئیات تیغه، غلاف کیندجال شماره ۳۰۳۰۰ موزه‌های بنیاد

در میانه تیغه ناو (شیار) در طول تیغه از ابتدای دسته تا نوک تیغه کشیده شده است و یک روی تیغه مهر سازنده با آب طلا و به صورت برجسته «شهمانی» آمده است. غلاف از چوب با روکش در یک رو عاج فیل و طلاکوب با نقشمایه‌های گل و برگ در وسط و نواری مزین به قلمزنی و سیاه‌قلم گرداگرد آن را فراگرفته و بخش زیرین کفشک کروی قلمزنی و بالای آن سیم‌پیچ نقره‌ای و سپس بر ورقی از نقره قلمزنی و سیاه قلم کار شده است. نواری مزین به قلمزنی برای حمایل در قسمت بالای غلاف تعبیه شده که در حلقه بیرونی آن نوار چرمی برای آویز قرار گرفته است (تصویر ۱۱).

تصویر ۱۱. بخشی از تیغه با نام سازنده و کفشک و تزئینات کیندجال شماره ۳۰۳۰۰ موزه‌های بنیاد

روی دیگر غلاف با چرم قرمز بوده و بقیه تزئینات مانند روی دیگر با قلمزنی و سیاه قلم انجام شده است. از ویژگی‌های خاص این غلاف فضایی برای جانمایی چاقوی کوچک از شاخ طلاکوب است. دسته و قبضه از عاج فیل طلاکوبی با نقشمایه‌های گل و بوته است و گل میخ‌های دسته در یک سمت با آب طلا و قلمزنی تزئین شده و در سوی دیگر برای استحکام پرچ شده است.

۳. کیندجال به شماره ثبت ۳۰۳۰۱-م موزه‌های بنیاد به طول ۵۰ با غلاف و ۴۸/۵ بدون غلاف و طول قبضه ۱۳/۲ و طول تیغه ۳۵/۳ سانتی متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۴ و در میانه با کاهش اندک به

۳/۶ سانتی متر و در انتها نوک تیز شده است. تیغه به نسبت پهن با دو ناو برون مرکزی به صورت نامتقارن در طول آن از ابتدای دسته تا نوک در دو وجه کشیده شده است. غلاف از چوب با روکش عاج شیر ماهی و طلاکوب و نقشمایه گل و برگ در یک رو و چرم مشکی با تزئینات کمتر روی دیگر ساخته شده و در سایر ویژگی‌ها به نمونه قبلی شباهت دارد. دو مهر سازنده بر ابتدای تیغه نزدیک دسته به شیوه تیز آب حک شده که متعلق به تیغه سازان تفلیس در گرجستان است (تصویر ۱۲).

تصویر ۱۲. جزئیات ساختاری کیندجال شماره ۳۰۳۰۱

۴. کیندجال به شماره ثبت ۳۰۳۰۳-م موزه های بنیاد به طول ۴۸/۷ با غلاف و ۴۴/۳ بدون غلاف و طول قبضه ۱۱/۵ و طول تیغه ۳۲/۸ سانتی متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۳/۴ و در میانه با کاهش اندک به ۳/۲ سانتی متر و در انتها نوک تیز است. نام سازنده به خط روسی عبدالورقیم^۱ روی تیغه حک شده که تیغه سازی از داغستان بوده و در شهر ولادی کافکاز^۲ کار می کرده است. غلاف از چوب و دسته از شاخ با روکش نقره به شیوه قلمزنی و سیاه قلم تزئین شده است (تصویر ۱۳).

تصویر ۱۳. کیندجال شماره ۳۰۳۰۳ موزه های بنیاد

۵. کیندجال شماره ثبت ۳۰۳۰۴-م موزه های بنیاد به طول ۴۷/۵ با غلاف و ۴۳ بدون غلاف و طول قبضه ۱۱/۱ و طول تیغه ۳۲/۲ سانتی متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۳ و در میانه بدون تغییر ۳ سانتی متر و در انتها نوک تیز است. بر تیغه به خط روسی نام آهنگر (عثمان) کنده شده که از فلزکاران هنرمند داغستان بوده و در سایر ویژگی از جمله تزئینات غلاف و دسته شبیه نمونه های دیگر است (تصویر ۱۴).

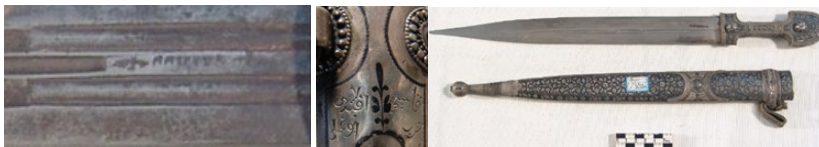

تصویر ۱۴. کیندجال شماره ۳۰۳۰۴ موزه های بنیاد با نام عمل سازنده

^۱ Abduragim

^۲ Vladikavkaz

۶. کیندجال شماره ثبت ۳۰۳۰۵-م موزه‌های بنیاد به طول ۴۸/۷ با غلاف و ۴۵ بدون غلاف و طول قبضه ۱۱/۷ و طول تیغه ۳۳/۳ سانتی‌متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۳/۴ و در میانه بدون تغییر ۳/۴ سانتی‌متر و در انتها نوک تیز است. بین شیارهای (ناو) تیغه به روش تیزآب نقش گل و برگ تزئین شده و نام سازنده به خط روسی (عثمان) بر تیغه آمده و دو نقش عقاب با بال‌های گشوده در طرفین به صورت معکوس حکاکی شده است. روی غلاف به شیوه سیاه‌قلم و قلمزنی نقره و میناکاری تزئین شده است. در پشت غلاف نام‌های قاسم افندی و عرب اوغلی نوشته شده است. سایر ویژگی‌ها مشابه نمونه‌های دیگر است (تصویر ۱۵).

تصویر ۱۵. کیندجال شماره ۳۰۳۰۵ موزه‌های بنیاد با نام سازندگان و تیغه مزین

۷. کیندجال شماره ثبت ۴۵۳۴۸-م موزه‌های بنیاد به طول ۴۵/۵ بدون غلاف و طول قبضه ۱۰/۵ و طول تیغه ۳۵ سانتی‌متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۳/۳ و در میانه بدون تغییر ۳/۱ سانتی‌متر و در انتها نوک تیز است. بر تیغه نام سازنده به روسی کنده شده که به احتمال عثمان است. بخشی از روکش یک روی غلاف از عاج شیر ماهی در ویژگی تزئینی شبیه نمونه‌های دیگر است (تصویر ۱۶).

تصویر ۱۶. کیندجال شماره ۴۵۳۴۸ موزه‌های بنیاد

۸. کیندجال شماره ثبت ۴۱۹-م موزه‌های بنیاد به طول ۴۶/۳ به طول ۴۲/۳ بدون غلاف و طول قبضه ۱۱/۱ و طول تیغه ۳۲/۲ سانتی‌متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۳ و در میانه بدون تغییر ۲/۸ سانتی‌متر و در انتها نوک تیز است. عمل عبدالله ۱۳۰۱ روی دسته عاج فیل طلاکوب شده است و در ویژگی‌های دیگر مشابه باقی موارد یاد شده است (تصویر ۱۷).

تصویر ۱۷. کیندجال شماره ۴۱۹ موزه‌های بنیاد

قمه ایرانی (ساختار، تزئینات، کارکرد)

اسلحه‌سازی با تزئینات بسیار، هنری فاخر بوده (رستمی و داودی، ۱۳۹۸: ۱۱۶۲) و علاقه شاهان صفوی در این امر مؤثر بوده است. شاه عباس در ساخت ابزار فولادی مساعدت کرده به همین جهت است که تولید انواع سلاح سرد توسعه و در ردیف شاهکارهای جهان قرار گرفت (مرزبان، ۱۳۹۱: ۱۵-۱۶). یکی از انواع سلاح‌های رایج در این دوره قمه بوده که شبیه شمشیر با تیغه‌ای مستقیم، کوتاه و دو دمه است (مدرسی، ۱۳۸۰: ۴۷۳) و ناوهایی دو طرف تیغه بخش بزرگی از تیغه را به خود اختصاص داده که از پایه شروع و تا رأس امتداد دارد و در بعضی از قمه‌ها ناوها به صورت پهن در وسط تیغه و در برخی به صورت دو ناو برون مرکزی در یک وجه از تیغه و به صورت نامتقارن، بیشترین طول تیغه را به خود اختصاص داده است (معطوفی، ۱۳۸۲: ۷). قمه نوعی سلاح شبیه به شمشیر ولی کوتاه‌تر و پهن تر از آن است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل واژه قمه) و تیغه آن اغلب از فولاد ساده و به ندرت فولاد جوهردار ساخته شده است (Moshtagh khorasani, 2006: 214). یک قسم سلاح در تمام ایران به خصوص خراسان به چشم می‌خورد که متشکل از شمشیر دو دم مستقیم با غلاف آهنی و رشته‌های سیم و زر تزئین در ایران و قفقاز ساخته می‌شده و فقط یک طرف تیغه با طلا و نقره زینت می‌یافت (دالمانی، ۱۳۳۵: ۳۹۰). استفاده از کیندجال و قمه در دوره صفوی رایج بوده و تیغه کیندجال مثل قمه دولبه ولی ظریف‌تر از آن بوده است (قاسمی و شاطری، ۱۳۹۸: ۲۱۱۳). قمه جایگزین مناسب شمشیر مستقیم بوده که استفاده از آن راحت‌تر و سرعت عمل بیشتری برای رزم دارد و با استفاده از آن می‌توان ضربات عمودی بر فرق سر، سرشانه و بازو وارد آورد و برای فرورپردن در بدن حریف مناسب است (قاسمی و شاطری، ۱۳۹۸: ۲۱۱۱). جنگ‌افزاری که در جنگ تن به تن کاربرد داشته و در دوره صفوی بسیار مورد استفاده بوده است (رستمی و داودی، ۱۳۹۸: ۱۱۷۱). دسته قمه معمولاً از شاخ سیاه یا عاج و به ندرت از فولاد ساخته شده و در بیشتر موارد انتهای دسته به شکل مثلث به قبه گرد منتهی شده است. دو قطعه استخوانی دسته به کمک دو یا سه گل میخ به یکدیگر و به زبانه تیغه پرچ شده و پرچ‌ها در مواردی دارای تزئینات زیبایی است و گاه برای استحکام بیشتر زیر پرچ‌ها ورقه‌های فلزی و یا سکه قرار گرفته است (طرح ۳).

طرح ۳. طرح قمه ایرانی با تیغه مزین و گل میخ دسته و غلاف چرمی

سکه‌ها برای تاریخ‌گذاری این سلاح اهمیت به‌سزایی دارد. غلاف قمه معمولاً از دو قطعه چوب تشکیل شده و با لایه‌ای از چرم یا مخمل پوشیده شده است. بست منحنی و فلزی در نزدیکی لبه آن قرار گرفته که برای آویزان کردن سلاح به کمر کاربرد داشته است (قاسمی و شاطری، ۱۳۹۸: ۲۱۱۲). بر یک سوی غلاف غالباً تزئیناتی با مفتول زرین و سیمین و نگین‌های گرانبها انجام شده است (ذکاء، ۱۳۵۰: ۱۹۸-۲۰۰). قبضه اغلب از عاج و نقره تزئین شده و سراسر قبضه و غلاف با انواع تزئینات طلاکوب، نقره‌کوب و قلمزنی آراسته است (قاسمی و شاطری، ۱۳۹۸: ۲۱۱۳). شمشیرهای پهن ایرانیان به کیندجال‌های قفقازی شباهت دارد و تیغه‌های مستقیم و پهن و دولبه با شیار موازی در دو طرف که به سمت تیزی نوک امتداد می‌یابد (Zakey, 1965: 279). تزئینات طلاکاری و سنگ‌های گرانبهایی که بر آن کار شده به قدری زیاد بوده که کاربرد بی‌بودن آن را دچار تردید می‌کند (رستمی و داودی، ۱۳۹۸: ۱۱۶۲). قمه دسته مرصع از امتیازات دولت و درجاتش مثل شمشیر بوده و در ازای خدمات صاحب منصبان از طرف پادشاه به آنان اعطاء می‌شد (سپهر، ۱۳۶۸: ۲۹۸ و ۳۲۳). بر تیغه تزئینات زیادی انجام نشده و اغلب ساده است و در مواردی تزئیناتی بر تیغه‌ها شامل سه گروه نقشمایه گیاهی-هندسی، کتیبه‌ای، انسانی-جانوری است. نقوش گیاهی غالباً به صورت گل و برگ و نقوش هندسی به شکل قاب دور کتیبه و شمسه بوده و مهر مخصوص آهنگر بر آن حک شده است. نقوش کتیبه‌ای اغلب دارای مضامین مذهبی یا ادبی به صورت کوفت‌گری و طلاکوبی اجرا شده است. تزئینات در بیشتر موارد بر یک چهارم ابتدایی تیغه و نزدیکی دسته متمرکز است. قسمت ضامن (قسمت سر غلاف) و گیره (انتهایی) ساده یا با تزئیناتی به شیوه قلمزنی، ملیله کاری و مرصع کاری است (قاسمی و شاطری، ۱۳۹۸: ۲۱۱۳).

فلزکاران هنرمند و خلاق با تبحر و ابتکارات خویش قمه‌های پهن و دولبه با کیفیت عالی در مشهد و اصفهان و مراغه تولید و به کشورهای همجوار صادر می‌کردند (تحویلدار اصفهانی، ۱۳۸۸: ۱۲۸ و فلور، ۱۳۹۳: ۲۷۱). اصفهان از مراکز فولادسازی این دوره بوده و فولادگران بنام در اصفهان سکونت داشته و نام آنها بر جنگ‌افزارها حک شده که خاندان اسدالله اصفهانی یکی از آنان است (مرزبان، ۱۳۹۱: ۱۶). حمل قمه برای ایرانیان اهمیت داشته و به استثناء میرزاها و کسبه، تقریباً از شاه تا نوکر قمه‌ای به کمر بسته و دسته و غلاف به لطف تمام با نقره و مینا ترصیع شده و بیشتر برای زینت بوده است. بهترین آنها از قفقاز وارد و برای زینت و کارهای خانه به کار می‌رفته و از آنجاکه ایرانی آشتی‌جو بوده در جنگ و گریز از آن استفاده نمی‌کردند ولی چرخس‌ها این سلاح ترس‌آور را پیوسته در نزاع و زد و خورد مورد استفاده قرار می‌دادند (پولاک، ۱۳۶۱: ۱۱۵). در دوره صفوی افراد موقع رفتن به بیرون با خود خنجر حمل می‌کردند و حتی در میان زنان نیز مرسوم بوده است (رستمی و داودی، ۱۳۹۸:

(۱۱۷۱). امین الدوله در بیان وقایع شورش دوره ناصرالدین شاه از قمه یاد کرده و آورده که خواجه سرایان و فراشان خلوت، قمه در کمر به جانفشانی می پرداختند (امین الدوله، ۱۳۷۰: ۱۹۳).

علاوه بر کارکرد تشریفاتی و رزمی در مراسم آیینی و عزاداری محرم نیز استفاده می شده است. از سنت های جالب در ارتباط با اعمال و رفتار لوطیان عادات مبارزه طلبی بعد از مشروب خواری است. جنگ آنان قواعد خاص خود را داشته و با قمه که شمشیری کوتاه با تیغه پهن سنگین، نوک تیز و دو دمه بوده ضربات مهلکی به یکدیگر وارد می ساختند و برای آزمایش قمه هایشان ضربه محکمی بر فرق سر خویش نیز وارد می کردند (گوینو، ۱۳۸۳: ۲۶۸ و ۳۰۳). صفویان عزاداری و مجالس سوگواری را رسمی و ابزارمند ساخته و آیین ها و رسوم جدیدی پدید آوردند و توجه ویژه به مقدمه عزاداری زمینه تعریف برخی آیین ها شده و در سوگواری آدابی چون تیغ زنی و قمه زنی مرسوم شد (حسام مظاهری، ۱۳۸۵: ۴۲). از نظر تاریخی قمه زنی در ایران تا پیش از صفویه سابقه نداشته است (مسائلی، بی تا، ۱۹) و در این دوره بسیاری از سفرنامه نویسان به این سنت اشاره کرده اند. بروگش در سفر به ایران عمل قمه زنی در ایام محرم را به چشم خود دیده و از آن یاد کرده است (بروگش، ۱۳۷۴: ۱۰۷). ارزنت اورسل در سفرنامه اش ضمن توصیف تعزیه، به شدت کینه سوگواران از حادثه عاشورا و مسببان آن یاد کرده و بیان می کند اوج احساسات آنها در روز قتل امام حسین (ع) با استفاده از قمه برای زدن ضربه به سر و سینه ابراز می گردد (اورسل، ۱۳۸۲: ۳۴۲). در مراسم عزاداری جمعی سفیدپوش با قمه هایی در دست با هیجان زیاد آن را بالا برده و به سر خود می زدند و خون از سر آنها و قمه ها فواره می زد و سر تا پایشان سرخ می شد و گاه چنان به هیجان آمده و خون از آنها لبریز و بی حال شده که روی زمین می افتادند (بنجامین، ۱۳۶۹: ۲۸۴).

ساختار و تزئینات قمه های نگهداری شده در موزه های بنیاد مستضعفان

در گنجینه مؤسسه فرهنگی موزه های بنیاد مستضعفان شش نمونه قمه ایرانی وجود دارد که یک نمونه آن مربوط به عصر پهلوی و بقیه متعلق به عصر قاجار با تیغه فولاد معمولی است. ویژگی ساختاری و تزئینی آنها به شرح است.

۱. قمه شماره ۴۱۷-م موزه های بنیاد به طول ۶۲/۷ با غلاف و ۵۵/۵ بدون غلاف و قبضه ۱۳/۵ و تیغه ۴۲ سانتی متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۴/۵ و در میانه بدون تغییر ۴/۵ سانتی متر و در انتها نوک تیز است. دسته از شاخ با سه گل میخ و غلاف از چوب و روکش چرم با سیم دوزی بست طلاکوب تزئین شده است. بر تیغه بالای ناو آیه ۱ سوره فتح «انا فتحنا لک فتحا مبینا» طلاکوب شده است (تصویر ۱۸).

تصویر ۱۸. قمه شماره ۴۱۷ موزه‌های بنیاد

۲. قمه شماره ۳۰۳۰۶-م موزه‌های بنیاد به طول ۵۴ بدون غلاف و طول قبضه ۱۳/۵ و طول تیغه ۴۰/۵ سانتی‌متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۴/۳ و در میانه ۴ سانتی‌متر و در انتها نوک تیز است. دسته از شاخ و گل میخ‌ها، آهنک و تیغه با طلاکوب و مضمون گل و بُته تزئین شده است، غلاف از دو قطعه چوب چسبیده به هم با روکش چرم و بست حلقوی، شکل گرفته است (تصویر ۱۹).

تصویر ۱۹. قمه شماره ۳۰۳۰۶ موزه‌های بنیاد

۳. قمه شماره ثبت ۴۱۶-م موزه‌های بنیاد به طول ۶۰/۵ بدون غلاف و طول قبضه ۱۴/۳ و طول تیغه ۴۶/۲ سانتی‌متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۵ و در میانه بدون تغییر ۵ سانتی‌متر و در انتها نوک تیز است. دسته از شاخ و تیغه به احتمال از فولاد جوهردار که نام اصغر به‌عنوان سازنده بر آن حک شده است. آهنک و گل میخ‌ها به شیوه طلاکوب با نقشمایه‌های هندسی تزئین شده و گل میخ میانی به شکل قلب در خیلی از قمه‌های ایرانی به چشم می‌خورد است (تصویر ۲۰).

تصویر ۲۰. قمه شماره ۴۱۶ موزه‌های بنیاد

۴. قمه شماره ثبت ۲۲۷۸۴-م موزه‌های بنیاد به طول ۶۳/۴ بدون غلاف و طول قبضه ۱۴/۷ و طول تیغه ۴۸/۷ سانتی‌متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۵ و در میانه ۴/۷ سانتی‌متر و در انتها نوک تیز است. دسته از شاخ با سه گل میخ که وسطی به شکل قلب است (تصویر ۲۱).

تصویر ۲۱. قمه شماره ۲۲۷۸۴ موزه‌های بنیاد

۵. قمه شماره ثبت ۳۰۳۲۲-م موزه‌های بنیاد به طول ۴۱ بدون غلاف و طول قبضه ۱۰/۵ و طول تیغه ۳۰/۵ سانتی متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۳/۵ و در میانه بدون تغییر ۳/۵ سانتی متر و در انتها نوک تیز است. دسته از شاخ گاو با دو میخ به هم وصل شده و دو مهر به عنوان نشان سازنده بر تیغه حک شده است (تصویر ۲۲).

تصویر ۲۲. قمه شماره ۳۰۳۲۲ موزه‌های بنیاد

۶. قمه شماره ثبت ۳۰۲۹۴-م موزه‌های بنیاد متعلق به دوره پهلوی به طول ۶۷/۵ با غلاف و ۶۴/۵ بدون غلاف و طول قبضه ۱۵/۵ و طول تیغه ۴۹ سانتی متر است. پهنای تیغه در ابتدا ۴/۸ و در میانه بدون تغییر ۴/۸ سانتی متر و در انتها نوک تیز است. تیغه فولاد به احتمال از فنرهای ماشین بوده و دو مهر سازنده به صورت غیر حرفه‌ای کنده کاری شده است. غلاف شبیه غلاف چاقوهای مدرن بوده و دسته از دو قطعه پلاستیک درست شده و دو گل میخ دارد (تصویر ۲۳).

تصویر ۲۳. قمه شماره ۳۰۲۹۴ موزه‌های بنیاد

تجزیه و تحلیل داده‌ها

ساختار و تزئینات کیندجال‌های مورد مطالعه به نسبت متنوع بوده و تیغه سه نمونه دارای دو ناوه برون مرکزی نامتقارن در دو وجه و پنج مورد دیگر ناوی به نسبت عمیق در میانه تیغه از ابتدای دسته تا انتها کشیده شده است. نام سازندگان به خط روسی یا عربی بر تیغه، غلاف یا قبضه نوشته شده و تنها کیندجال شماره ۳۰۳۰۱ فاقد نام بوده و به جای آن علامت سازنده بر تیغه حک شده است. از کیندجال شماره ۳۰۳۰۵ در نوع خود منحصر به فرد و جالب توجه است و نام سه نفر بر تیغه و غلاف آمده است. نام عثمان

نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران ♦ ۴۲۹

به خط روسی بر تیغه حکاکی شده و اسامی قاسم افندی و عرب اوغلی به خط عربی بر غلاف نوشته شده است. اینکه بر یک اثر نام سه نفر به‌عنوان سازنده آن آمده باشد عجیب بوده و می‌توان تصور کرد سازنده تیغه عثمان و سازندگان غلاف افندی و عرب اوغلی بوده که جداگانه بر ساخته‌های آنان آمده است. ابعاد کیندجال‌های مورد مطالعه از تنوع برخوردار بوده و بیشترین طول متعلق به شماره ۳۰۲۹۶ با ۶۵ سانتی‌متر است (جدول ۱). ساختار و شیوه‌های تزئینی و نقشمایه‌های پرکاری بر نمونه‌های مورد مطالعه مشهود است که نشان از اهمیت و توجه ویژه سازندگان هنرمند به تزئین و تبحر آهنگران قفقازی دارد (جدول ۲).

جدول ۱. ابعاد کیندجال‌های مورد مطالعه

ردیف	شماره اثر	نام اثر	طول کلی با غلاف	طول کلی بی غلاف	طول قبضه	طول تیغه	پهنای تیغه در ابتدا	پهنای تیغه در وسط
۱	۴۱۹	کیندجال	۴۴/۳	۴۲/۳	۱۱/۱	۳۱/۲	۳	۲/۸
۲	۳۰۲۹۶	کیندجال	۶۵	۶۲	۱۳/۵	۴۸/۵	۴/۷	۴/۵
۳	۳۰۳۰۰	کیندجال	۵۶	۵۳	۱۳/۲	۴۰/۲	-	-
۴	۳۰۳۰۱	کیندجال	۵۰	۴۸/۵	۱۳/۲	۳۵/۳	۴	۳/۶
۵	۳۰۳۰۳	کیندجال	۴۸/۷	۴۴/۳	۱۱/۵	۳۲/۸	۳/۴	۳/۲
۶	۳۰۳۰۴	کیندجال	۴۷/۵	۴۳	۱۱/۱	۳۲/۲	۳	۳
۷	۳۰۳۰۵	کیندجال	۴۸/۷	۴۵	۱۱/۷	۳۳/۳	۳/۴	۳/۴
۸	۴۵۳۴۸	کیندجال	-	۴۵/۵	۱۰/۵	۳۵	۳/۳	۳/۱

جدول ۲. ویژگی ساختاری و تزئینی کیندجال‌های مورد مطالعه

ردیف	شماره اثر	کیندجال	قرن م	نوع فلز	نوع تیغه	نوع فلز	نوع تیغه	نوع فلز	نوع تیغه	نوع فلز	نوع تیغه
۱	۴۱۹	کیندجال	قرن ۱۹ م	فولاد معمولی	ناوی در میانه تیغه	عاج فیل	کوباجی داغستان	عبدالله	طلاکوبی روی دسته عاج، غلاف چوب با روکش عاج فیل و طلاکوبی به نقش گل و برگ		
۲	۳۰۲۹۶	کیندجال	قرن ۱۹ م	فولاد معمولی	ناوی در میانه تیغه	شاخ	داغستان	عثمان	نقره کاری و سیاه قلم، دارای سه سنگ گارنت		
۳	۳۰۳۰۰	کیندجال	قرن ۱۹ م	فولاد معمولی	ناوی در میانه تیغه	عاج فیل	داغستان	شهمانی	طلاکوبی روی عاج، نقره قلم زنی و آب طلا و طلاکوبی زرشان همراه با چاقو، غلاف از عاج شیرماهی و طلاکوبی گل و برگ، تیغه دارای علامت سازنده تیغه سازان تفلیس		
۴	۳۰۳۰۱	کیندجال	قرن ۱۹ م	فولاد معمولی	دو ناوبرون مرکزی نامتقارن	عاج شیرم اهی	تفلیس گرجست ان		طلاکوبی روی عاج شیرماهی، نقره قلم زنی، دارای دو مهر سازنده روی تیغه، غلاف از چوب با روکش عاج شیرماهی		

۴۳۰ ♦ مقایسه ساختاری قمه قفقازی (کیندجال) و ایرانی در عصر صفوی

نقره کاری و سیاه قلم	عبدورقی م	داغستان	شاخ	دوناو برون مرکزی نامتقارن	فولاد معمولی	قرن ۱۹م	کیندجال	۳۰۳ ۰۳	۵
نقره کاری قلم زنی و سیاه قلم	عثمان	داغستان	شاخ	ناوی در میانه تیغه		قرن ۱۹م	کیندجال	۳۰۳ ۰۴	۶
بین شیارهای تیغه به روش تیزآب با نقش برگ تزئین شده، تزئینات سیاه قلم و قلم کاری و نقره و میناکاری	عثمان	گرجست ان	نقره قلمز نی	دوناو برون مرکزی نامتقارن	فولاد معمولی	قرن ۱۹م	کیندجال	۳۰۳ ۰۵	۷
تزئینات سیاه قلم، طلاکوبی روی عاج شیرماهی، غلاف از عاج شیرماهی و طلاکوبی گل و برگ در پشت غلاف سیاه قلم	عثمان؟	گرجست ان و داغستان	نقره قلمز نی	ناوی در میانه تیغه	فولاد معمولی	قرن ۱۹م	کیندجال	۴۵۳ ۴۸	۸

تیغه چهار نمونه از قمه‌های مورد مطالعه با ناوی به نسبت عمیق در میانه از ابتدای دسته تا انتها و دو مورد ناوه برون مرکزی نامتقارن در دو وجه تزئین شده است. دو قمه به شیوه طلاکوب تزئین شده و بر یک تیغه آیه یکم سوره فتح آمده است. نام و علامت سازنده در دو قمه آمده و سایر نمونه‌ها فاقد نام یا علامت سازنده است. در مقایسه با کیندجال‌های مورد مطالعه، قمه‌ها از ابعاد بیشتری برخوردار بوده و بلندترین نمونه مورد مطالعه ۶۷/۵ سانتی متر طول دارد (جدول ۳). ساختار قمه شباهت بسیاری به نمونه‌های کیندجال داشته ولی از کیفیت کمتری برخوردار بوده و به نسبت از تزئینات محدودتری برخوردار است (جدول ۴). در مجموع با مقایسه نمونه‌های مورد مطالعه، کیندجال‌های قفقازی از کیفیت ساخت بهتر و ظرافت بیشتر و تزئینات پرکاری در مقایسه با قمه‌های ایرانی برخوردار است.

جدول ۳. ابعاد قمه‌های مورد مطالعه

ردیف	شماره اثر	نام اثر	دوره تاریخی	نوع فولاد	نوع تیغه	جنس دسته	محل ساخت	نام سازنده	تزئینات
۱	۴۱۶	قمه	-	۶۰/۵	بدون غلاف	۱۴/۳	۴۶/۲	۵	پهنای تیغه در وسط
۲	۴۱۷	قمه	۶۲/۷	۵۵/۵	۴/۵	۱۳/۵	۴۲	۴/۵	پهنای تیغه در ابتدا
۳	۲۲۷۸۴	قمه	-	۶۳/۴	۴/۷	۱۴/۷	۴۸/۷	۵	پهنای تیغه در وسط
۴	۳۰۲۹۴	قمه	۶۷/۵	۶۴/۵	۴/۸	۱۵/۵	۴۹	۴/۸	پهنای تیغه در وسط
۵	۳۰۳۰۶	قمه	-	۵۴	۴/۳	۱۳/۵	۴۰/۵	۴	پهنای تیغه در وسط
۶	۳۰۳۲۲	قمه	-	۴۱	۳/۵	۱۰/۵	۳۰/۵	۳/۵	پهنای تیغه در وسط

جدول ۴. ساختار و تزئینات قمه‌های مورد مطالعه

ردیف	شماره اثر	نام اثر	دوره تاریخی	نوع فولاد	نوع تیغه	جنس دسته	محل ساخت	نام سازنده	تزئینات
۱	۴۱۶	قمه	قاجار	فولاد جوهردار	شاخ	ایران	اصغر	آثاری از طلاکوبی روی تیغه و سه میخ برج در وسط به شکل قلب	

گل میخ‌ها و پایه و دسته با ملیله کاری نقره، بست غلاف طلاکوبی مکرر	ایران	شاخ			قاجار	قمه	۴۱۷	۲
روی دسته سه میخ پرچ و سه گل میخ به شکل قلب ک در خیلی از قمه ای ایرانی دیده می شود	ایران	عاج		فولاد	قاجار	قمه	۲۲۷۸۴	۳
دارای دو مهر سازنده غیرحرفه ای کنده کاری شده	ایران	پلاستیک	پک شیار و سه شیار	فولاد	اوایل پهلوی	قمه	۳۰۲۹۴	۴
آهنگ . گل میخ‌ها با طلاکوبی مکرر به شکل گل و برگ تزیین شده، دسته دارای سه پرچ و پرچ وسط به شکل قلب	ایران	شاخ	دو شیار	فولاد	قاجار	قمه	۳۰۳۰۶	۵
دارای دو مهر علامت سازنده	ایران	شاخ گاو		فولاد معمولی کربن دار	اواخر قاجار	قمه	۳۰۳۲۲	۶

برآیند

ورود و نفوذ نیروهای چرکسی و گرجی و قفقاز به سپاه شاه عباس و تشکیل نیروی سوم ارتش، ایرانیان را با نوعی سلاح سرد و ویژه مردم قفقاز به نام کیندجال آشنا کرده و با گذشت زمان به تقلید از آن نمونه‌های مشابه با ویژگی‌های بومی به نام قمه رونق یافت. کیندجال سلاحی با تیغه دو دمه، فولاد معمولی، نام یا نشان سازنده و تزیینات پرکار به شیوه‌های طلاکوب، سیاه‌قلم و قلمزنی محبوب مردان جنگجوی قفقاز بوده و علاوه بر رزم یا شکار کاربردهای متفرقه از برش کاغذ نیز استفاده شده است. سلاح تهاجمی و تدافعی که بسیار کشنده و خطرناک بوده و نماد قهرمانی، کرامت و دارایی ارزشمند محسوب می‌شده است. قمه در بسیاری از ویژگی‌های ساختاری به کیندجال شباهت دارد. تیغه مستقیم و کوتاه، ناو در طول تیغه و یا دو ناو برون مرکزی نامتقارن در یک یا دو وجه تیغه، نام یا علامت سازنده، غلاف دوتکه چسبان از چوب، میخ و گل میخ دسته، از جمله ویژگی‌های مشترک ساختاری کیندجال و قمه است. تیغه کیندجال غالباً از جنس فولاد معمولی است ولی قمه علاوه بر فولاد معمولی از جنس فولاد جوهردار که خاص ایران بوده و از استحکام بیشتری برخوردار بوده نیز استفاده شده است. کیندجال در قسمت دسته و غلاف تزیینات زیادی دارد ولی قمه غالباً از تزیینات کمی برخوردار است. قسمت انتهایی غلاف کیندجال، زائده‌ای کروی به نام کفشک دارد که به نقوش هندسی و گیاهی مزین است و بالای آن با سیم پیچ نقره تزیین شده است. درحالی‌که تزیینی بر قمه ایرانی وجود ندارد و این قسمت ساده و بدون تزیین است. بر

تیغه کیندجال و قمه تزییناتی به شیوه نقش کنده با تیزآب و طلاکوب انجام گرفته و از وجوه اشتراک این دو نوع سلاح است. شکل و ساختار کیندجال متأثر از نمونه‌های یونان و روم باستان ساخته و پرداخته شده و به نظر احیای سنت ساخت سلاحی بوده که پیشتر به‌عنوان سلاح ثانوی از دوران باستان رایج و استفاده شده بود. کارکرد این دو سلاح در ایران و قفقاز علاوه بر استفاده‌های معمول برای رزم در مراسم آیینی و سنتی نیز استفاده شده است. در قفقاز این سلاح وسیله تفاخر بوده و در مراسم رقص سنتی به‌عنوان لوازم جانبی به‌کار آمده و نیز در روابط خانوادگی به‌عنوان وسیله بازدارنده از آن استفاده شده است. قمه نیز در ایران علاوه بر کارکرد رزم در مراسم لوطی‌ها به‌عنوان وسیله مبارزه‌طلبی استفاده شده و در عزاداری با زدن قمه به سر و صورت کینه و نفرت از مسببان حادثه عاشورا را به رخ می‌کشیدند. از آنچه گفته شد می‌توان به این نتیجه رسید که کیندجال و قمه باوجود تفاوت ساختاری و تزیینی در قفقاز و ایران وسیله تفاخر، شجاعت و مردانگی بوده و کارکرد آیینی و اعتقادی نیز داشته است. یکی از تفاوت‌های کیندجال با قمه ایرانی، تفاوت در دسته کیندجال است که در قمه به‌صورت منحنی صاف و در کیندجال با یک رأس در بالای دسته و دو گوشه در طرفین است. اگرچه ایرانیان از کیندجال‌های قفقازی تقلید کرده و شروع به ساخت آن کردند باید دانست که هیچ سرزمینی از جمله قفقاز به درجه مرغوبیت تیغه فولاد جوهردار - که ابتدا در ایران و بعد در هند ساخته می‌شد - نمی‌رسیدند.

کتاب‌نامه

الف) فارسی

- اشراقی، احسان. (۱۳۸۷). اطلس تاریخ ایران، صفویه، تهران، سازمان نقشه‌برداری کشور
- اعتماد السلطنه، محمدحسن خان. (۱۳۶۷). مرآه البلدان، تصحیح و حواشی، عبدالحسین نوایی و میرهاشم محدث، تهران، دانشگاه تهران.
- امین‌الدوله میرزاعلی خان. (۱۳۷۰). خاطرات سیاسی میرزا علی خان امین‌الدوله، به‌کوشش حافظ فرمانفرمانیان، زیر نظر ایرج افشار، تهران، امیرکبیر.
- آهنگران، امیر. (۱۳۸۹). «خان‌های سلسله زند»، مسئله قفقاز جنوبی، گنجینه اسناد، شماره ۷۸، تابستان، ۳۲-۴۷.
- اورسل، ارنست. (۱۳۸۲). سفرنامه قفقاز و ایران، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی بروگش، هینریش. (۱۳۷۴). در سرزمین آفتاب، ترجمه مجید جلیلووند، تهران، نشر مرکز
- بنجامین، س.ج.و. (۱۳۶۹). ایران و ایرانیان، ترجمه محمد حسین کردیچه، تهران، جاویدان
- پلودن، لیدی و بریرلی مولی و آسا بریک. (۱۳۵۱). اساطیر یونان، ترجمه محمد نژد، تهران، پدیده
- پناهی، عباس. (۱۳۹۴). پیامدهای لشکرکشی‌های شاه طهماسب اول به قفقاز و گرجستان، پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام، شماره ۱۷، پاسبی و زمستان: ۴۷-۹۴
- پوپ، آرتور و آکرمن، فیلیس. (۱۳۸۷). سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز، زیر نظر سیروس پرهام، ج ۶، تهران، علمی و فرهنگی

نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران ♦ ۴۳۳

- پورداد، ابراهیم. (۱۳۴۷). زین ابزار، تهران، چاپخانه ارتش شاهنشاهی.
- پولاک، ادوارد یاکوب. (۱۳۶۱). سفرنامه پولاک؛ ایران و ایرانیان، ترجمه کیکاوس جهاننداری، تهران، خوارزمی
- پیشگاهی، زهرا و همکاران. (۱۳۹۰). بررسی اثر نوماتیسم بر ساختار نظامی ایران از دوره صفوی تا اواخر قاجار، تاریخ اسلام و ایران، دانشگاه الزهراء، سال بیست و ششم، دوره جدید، شماره ۳۰، پیاپی ۱۲۰، تابستان: ۳۵-۶۸
- تحویلدار اصفهانی، میرزا حسین خان بن ابراهیم خان. (۱۳۸۸). جغرافیای اصفهان، به کوشش الهه تیرا، تهران، نشر اختران
- ثواقب، جهانبخش. (۱۳۹۱). نگرشی بر سازمان سپاه در عصر شاه عباس اول صفوی، پژوهش نامه تاریخ، سال هشتم، شماره بیست و نهم، زمستان: ۵۹-۸۲
- حدیدی، الناز و دادور، ابوالقاسم و اکبری، عباس. (۱۳۸۸). رماندیشی ایرانیان باستان در خصوص نقشمایه عقاب و انعکاس آن روی برخی مصنوعات، دو فصلنامه هنرهای تجسمی نقشمایه، سال ۲، شماره ۳، بهار و تابستان: ۷-۲۰
- حسام مظاهری، محسن. (۱۳۸۵). رسانه شیعه، سوگواری شیعیان ایران از آغاز تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، اخبار ادیان، شماره ۱۸، فروردین و اردیبهشت: ۴۰-۴۷
- دالمانی، هانری رنه. (۱۳۳۵). سفرنامه از خراسان تا بختیاری، ترجمه و نگارش فروشی، تهران، گیلان.
- دلواله، پیترو. (۱۳۹۰). سفرنامه پیترو دلواله، ترجمه و شرح و حواشی شعاع‌الدین شفا، تهران، علمی و فرهنگی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه، زیر نظر محمد معین و سیدجعفر شهیدی، تهران، دانشگاه تهران.
- ذکاء، یحیی. (۱۳۵۰). ارتش شاهنشاهی ایران از کوروش تا پهلوی، تهران، چاپخانه وزارت فرهنگ و هنر.
- رستمی، مصطفی و داودی پریسا. (۱۳۹۸). جنگ‌افزارهای دفاعی دوره صفویه بر اساس نگاره‌های شاهنامه تهماسبی، مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی باستان‌شناسی و تاریخ هنر ایران، بابلسر، دانشگاه مازندران: ۱۱۶-۱۱۷۷
- زرگری‌نژاد، غلامحسین و علیپور، نرگس. (۱۳۹۰). کنکاوای در منابع تامین غلام و کنیز در عصر قاجار، تاریخ و تمدن اسلامی، سال هفتم، شماره سیزدهم، بهار و تابستان: ۱۱۵-۱۲۸
- سپهر، عبدالحسین خان. (۱۳۶۸). یادداشت‌های ملک المورخین و مرآت الوقایع مظفری، با توضیحات و مقدمه عبدالحسین نوایی، تهران، زرین.
- سیوری، راجر. (۱۳۷۲). ایران عصر صفوی، ترجمه کامبیز عزیزی، تهران، نشر مرکز.
- سیوری، راجر. (۱۳۸۰). در باب صفویان، ترجمه رمضانعلی روح الهی، تهران، نشر مرکز.
- شاردن، ژان. (۱۳۷۴). سفرنامه شاردن، ج ۱، ترجمه اقبال یغمایی، تهران، توس.
- عمید، حسن. (۱۳۹۱). فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیرکبیر.
- غانیا، تماشور. (۱۳۸۰). هزار و یک ضرب‌المثل گرجی، ترجمه فرشید دلشاد، تهران، وزارت امور خارجه.
- غلامی فیروزجایی، علی و سعید حیدری. (۱۳۹۱). سازمان نظامی صفویه از آغاز تا پایان دوره شاه عباس کبیر، پژوهش در تاریخ، شماره ۷، تابستان: ۶۹-۹۷
- فلور، ویلم. (۱۳۹۳). صنایع کهن دوره قاجار (۱۸۰۰-۱۹۲۵م)، ترجمه علیرضا بهارلو، تهران، پیکره.
- قاسمی، پرستو و شاطری میترا. (۱۳۹۸). پژوهشی بر کارکردشناسی و ویژگی‌های تزئینی قمه و قداره در دوره قاجار، مجموعه مقالات اولین کنفرانس باستان‌شناسی و تاریخ هنر، بابلسر، دانشگاه مازندران: ۲۱۰۸-۲۱۲۱.
- قمی، قاضی احمد. (۱۳۶۹). خلاصه التواریخ، به تصحیح احسان اشراقی، تهران، دانشگاه تهران.
- کجباف، علی اکبر. (۱۳۸۵). مناسبات ایران و گرجستان از آغاز تا عصر صفوی، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، شماره ۲۹، زمستان: ۲۱-۴۲
- گویینو، ژوزف آرتور. (۱۳۸۳). سه سال در ایران، ترجمه ذبیح الله منصوری، تهران، نگارستان کتاب.

۴۳۴ ♦ مقایسه ساختاری قمه قفقازی (کیندجال) و ایرانی در عصر صفوی

- اللهیاری، فریدون، امیرآهنگران. (۱۳۹۰). جغرافیای تاریخی قفقاز از منظر مورخان و جغرافی دانان مسلمان، تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۶، شماره دوم، شماره پیاپی ۱۰۱.
- مرزبان، معصومه. (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی ویژگی‌های فنی و هنری جنگ افزارهای سرد ایران در دوره صفوی و قاجار، تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد صنایع دستی دانشگاه هنر.
- مسائلی، مهدی، بی‌تا، قمه‌زنی، سنت یا بدعت، اصفهان، نشر گلبن.
- مشتاق خراسانی، منوچهر. (۱۳۸۸). درباره قمه و قداره شمشیرهای کوتاه ایرانی (برنده و زیبا)، ترجمه راهیل علیپور، دانشمند، شماره ۵۵۳، آبان، ۵۸-۶۲.
- معطوفی، اسدالله. (۱۳۸۲). تاریخ چهارهزارساله ارتش ایران، ج ۲، تهران، انتشارات ایمان.
- معین، محمد. (۱۳۷۱). فرهنگ معین، تهران، امیرکبیر.
- مک لین، فیتس روی. (۱۳۷۰). شیخ شامل داغستانی، ترجمه کاوه بیات، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی
- موسوی‌نیا، سیدرضا. (۱۳۹۵). انقلاب اسلامی پیش‌نیازی برای تحقق متوازن سازی مثبت در روابط خارجی ایران، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال ششم، شماره ۱۸، بهار، ۱۳۳-۱۵۵.
- مینورسکی، ولادیمیر. (۱۳۶۸). سازمان اداری حکومت صفوی، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران، امیرکبیر.
- مدرسی، یحیی. (۱۳۸۱). فرهنگ اصطلاحات دوره قاجار، قشون و نظمیه، تهران، دفتر پژوهش‌های نظامی.
- مهمان‌نواز، محمود و اصغر فروغی ابری و علی‌اکبر کجباف. (۱۳۹۳). بررسی تحلیلی رقابت گرجیان با ائتلاف ترکان و تاجیکان در دوره شاه صفی (۱۰۵۲-۱۰۳۸ ه.ق) پژوهش تاریخی ایران و اسلام، شماره ۱۴.
- نویدی، داریوش. (۱۳۸۶). تغییرات اجتماعی، اقتصادی در ایران عصر صفوی، ترجمه هاشم آغاجری، تهران، نشر نی

(ب) نافرسی

- Floor, Willem. (2003). *Traditional Crafts in Qajar Iran (1800-1925)* costa mesa: Mazda Publishers
- Mccone, Sanz. (2006). Greek, Latin, Gallus Gaul, in, *Die Sprache*
- Moshtagh Khorasani, Manouchehr. (2006). *Arms and Armor from Iran: the Bronze Age to the End of the Qajar Period*. Tübingen: Legat Verlag.
- Moshtagh khorasani, M. (2008). Edged weapons: Qame and Qaddare Short Sword of Iran, *Classic Arms And Militaria*, Vol XV Issue 4, pp 46-50
- Penrose, Jone. (2008). *Rome And Her Enemies; An Empire Created And Destroyed By War*. Osprey puplishing
- Quesada, Sanz, F. (1997). Gladius His Paniensis An Archaeological View From Lberia, *Journal Of Rome Military Equipment Studies*, JRMES 8
- stone , George Cameron. (1999). *A Glossary Of The Construction, Decoration And Use Of Arms And Armor*, Paperback
- Zakey, A Rahman. (1961). *Introduction to the study of Islamic Arms and Armour. Gladius*, Madrid 1:17-29
- Zakey, A Rahman. (1965). On Islamic Swords. *Studies in Islamic Art and Architecture in Honour of K.A.C Cresswell* : 270-291.
- Zeller, Rudolf and Ernst f. Rohrer . (1955). *Orientalische Sammlung Henri Moser –Charlottenfels: Beschreibender catalog der Waffensammlung*. Bern: Kommissionsverlag von K.J. WyB Erben AG

Introducing and Analyzing a Collection of New Rock Motifs around the Villages of Chalmar, Lak and Shorjeh in Buin Zahra city, Qazvin province Nasser Aminikhah, Farzad Mafi, Farhad Fatahi	147
Eastern Iran during Iron Age Ali Akbar Vahdati	165
Interaction of Climate Gods of Urartu and Ancient Near East Maryam Dara	221
Representation of Royal Splendor at Iranian Ancient Art, a Legacy of Mesopotamian Artistic Traditions Maryam Kashmiri	231
Pedestal of Tol Darvazeh Jolodar Site, Clue from Achaemenid Columned Structure at Arsanjan Ebrahim Roostaei, Behzad Hosseini Sarbisheh	257
Introduction and Analysis of Seal Impressions from Tal Gerdooha, Eqlid Hamed Molaei Kordshooli, Alireza Jafari Zand	271
Rebuilding the Defeat of Khosrwparris Troops in Northern Iraq, Relying on Sulaimaniyah Castle Exploration Bryar SanAhmed, Esmaeil salimi	287
Archaeological Survey of Part of Relation Axis of Khuzistan to Western Iran during Sassanid and Early Islamic periods: "Tang-i-Si Peleh", Luristan Javad Neiestani, Yunes Yoosefvand	305
Study of Medieval Islamic Castles in South Khorasan - Ferdows Mount Castle Mohammad Farjami, Ali Asghar Mahmoodi Nasab	323
Qomadin Quarter at Islamic Jiroft and Problem of Long Range Commerce Saeid Amir Hajlou	343
Assessing the Intercultural Similarities of Iran and Syria Based on Studies of Pottery of the Middle Ages Hosein Sedighian, Majid Montazae Zohouri	365
New Finding Luster Tiles from Qaleh Dokhtar, Kerman Reza Riahyan	387
Introducing and Analyzing the Geometric Motifs of the Findings of the Islamic Era of Gypsum from the Frame of Mazandaran Haniyeh Hosein Nia, Hasan Hashemi, Seyed Rasoul Mousavi Haji, Mehdi Abedini Araghi	403
Case Study and Structural Comparison of Caucasian and Iranian Qama (Kindjal) in the Safavid Era Accordind to C.I.M Collections Majid Hajitabar, Mitra Haji	413

Contents

English Articles

Common Features of Nakhchivan and Urmia Basin Neolithic Culture Zeyneb Guliyeva	31
Nakhchivan Branch of Azerbaijani National Academy of Sciences Veli Bakhshaliyev	45
Relations of The Gizgala Painted Pottery with Urmia Basin Turan Hashimova	61
Relations of Middle Bronze Age Painted Pottery Culture of Nakhchivan with the Urmia Basin Fizza Gulieva	71
Iron Age Short Bronze Sword in Iran, Mesopotamia and around the Persian Gulf: an Analysis of the Dispersion and Evolution Narges Bayani	79
Monuments and Memory at Pasargadae Jacob Marc Stavis	109
Glazed Parthian Pottery as Luxury Goods from a Roman Fortress on the Middle Euphrates' area during the II-III cent. AD. Giacomo M. Tabita	149
Life on the Great Wall of Gorgan: excavations of Sasanian barracks in Fort 2 Eberhard W. Sauer, Jebrael Nokandeh and Hamid Omrani Rekavandi	169
Lost and Found: The Tiles of the Pir-i Bakran Mausoleum (1298-1313, Linjan, Isfahan) Ana Marija Grbanovic	181

Persian Articles

Analysis and Assessment of Neolithization Theories of Iran Seyyed Kamal Asadi, Rahmat Abbasnejad Seresty	13
Machelak Tappeh, A new area of Neolithic pottery era in Gorgan plain Habib olah Rezai, Seyed Meghdad Mirmosavi	37
The Effect of Copper Ore Smelting on Regional Interactions in the Central Plateau of Iran in the Middle of the Fifth Millennium BCE Rahmat Abbasnejad Seresty	49
Interaction of Chalcolithic Societies of Chaharmahal- O Bakhtiari with Neighboring Regions Mahdi Alirezazadeh, Mahmoud Heidarian, Alireza Khosrowzadeh	69
Settlement Patterns of Middle Chalcolithic Sites in Highland Zagros: A Case Study Laran County, Chaharmahal and Bakhtiari Province Mohsen Heydari Dastenaee, Aliasghar Nowroozi	89
Defining Area and Territory of Qaleh Kharabeh Tepe, Azna, and Feasibility Study to make an Archaeological Site-Museum Behzad Hoseini Sarbisheh	101
Investigating the Changes of Sistan and its Cultural Interactions with other Regions during the Bronze Age Javad Alaei Moghadam, Reza Mehrafarin, Seyed Rasoul Mousavi Haji	131

Aryarmana Publications has started its activities in 2016 and aims in publishing the valuable compilation and translation works of Iranian and foreigner researchers in the wide range of Iranian studies including archaeology, history, culture and ancient languages. We seek to construct a broad understanding of Iran's invaluable history and superb culture through publishing the richest resources in this field. Given the long standing and profound cultural links and origins between Iran and the world from the ancient millenniums and the recent attempts to break these links and origins, Aryarmana Publication felt the necessity of extending the valuable resources of researches and translations regarding Greater Persia or Cultural Iran as its first priority. We hope to strengthen the universal links among the Iranian and those interested in Iran and the greater Persia and its culture through the cultural products of Aryarmana publications.

CONCESSIONAIRE & CHAIRMAN

Dr Shahin Aryamanesh

| Tissaphernes Archaeological Research Group |

EDITORIAL BOARD

| Dr Seyyed Mansour Seyyed Sajjadi (IsMEO) | Esmail Yaghmaei (Iran Cultural Heritage, Handcrafts and Tourism Organization) | Dr Seyyed Mehdi Mousavi (Tarbiyat Modares University) | Dr Mohammad Ebrahim Zarei (Boali Sina of Hamedan University) | Dr Sajjad Alibeygi (Kermanshah University) | Dr Hamid Reza Vali Pour (Shahid Beheshei University) | Dr Saeid Amirhajloo (Jiroft University) | Dr Cyrus Nasrollah Zadeh (Institute for humanities and cultural studies) | Dr Reza Mehr Afarin (Mazandaran University) | Dr Farzaneh Goshtasb (Institute for humanities and cultural studies) | Houshang Rostami (Tissaphernes Archaeological Research Group) |

ARYARAMNA PRESS

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing, from the publisher.

| Website: www.aryaramna.ir |
| E-mail: info@aryaramna.ir | aryaramna@hotmail.com |
| Address: Iran - Tehran- P.O. Box: 14515-569 |
| (+98) 9395969466 |

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY: CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINUITY AND DISRUPTION

Edited by
Dr Seyed Mehdi Mousavi
Dr Shahin Aryamanesh
Dr Majid Montazer Zohouri
Dr Morteza Khanipour

978-622-97183-2-2

| PUBLISHED IN PERSIA |

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL
CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY:
CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINUITY AND DISRUPTION

Edited by
Dr Seyed Mehdi Mousavi
Dr Shahin Aryamanesh
Dr Majid Montazer Zohouri
Dr Morteza Khanipour

with contribution
Dr Javad Hoseinzadeh
Dr Mostafa Dehpahlevan

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL
CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY:
CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINIUIITY AND DISRUPTION

Edited by:
Seyed Mehdi Mousavi, Shahin Aryamanesh
Majid Montazer Zohouri, Morteza Khanipour

Aryaramna press

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL CONFERENCE
OF THE SOCIETY OF
IRANIAN ARCHAEOLOGY:
"CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINUITY AND DISRUPTION"

EDITED BY:

SEYED MEHDI MOUSAVI
SHAHIN ARYAMANESH
MAJID MONTAZER ZOHORI
MORTEZA KHANIPOUR

Aryaramna Press

9 786229 1718308